

Метрыка Вялікага княства Літоўскага: Кн. 70 (1582-1585): кн. запісаў № 70 (копія канца XVI ст.), падрыхт. А. А. Мяцельскі, Мінск 2008, 354 с. Наклад 1000 асобнікаў.

Вясною 2008 г. выдавецтва „Беларуская навука” прапанавала навуковай грамадскасці чарговы том айчыннага выдання ўнікальнага збору гістарычных дакументаў — Метрыка ВКЛ. Гэта кніга запісаў № 70 за 1582-1585 гады. Падрыхтаваў дадзены том вядомы беларускі археолаг і гісторык, вядучы навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі НАН Беларусі Андрэй Мяцельскі. У кнізе запісаў канцылярыі ВКЛ, створанай у часы панавання Стэфана Баторыя, у асноўным зафіксаваны прывілеі (дазвольчыя, вызвольчыя, пацвярджальныя, наданні). Дадзенымі прывілеямі Стэфан Баторый афармляў дараванні на трыманні пасадак, дзяржаўных старостваў, зямель, вёсак, сялян, розныя крыніцы даходаў і іх пацвярджэнні.

Кніга запісаў № 70 утрымлівае афіцыйна 191 дакумент, якія маюць самастойныя загаловкі. Аднак укладальнік адзначае, што ў шэрагу дакументаў знаходзяцца дапаўненні, якія ён вылучае як самастойную дакументальную адзінку. Такім чынам, на думку А. А. Мяцельскага, у кнізе запісаў № 70 змешчана 202 дакументы. Храналагічна яны падзяляюцца наступным чынам: да 1582 г. адносяцца 2 дакументы; да 1583 г. — 40; да 1584 г. — 128; да 1585—21 дакумент. Пераважная большасць дакументаў рэцэнзаванага выдання тычыцца шматлікіх аспектаў зямельнай уласнасці, працэсаў развіцця і змен вялікакняжацкага і шляхецкага, дзяржаўнага і прыватнага землекарыстання.

Як кожны том Метрыкі ВКЛ, кніга запісаў № 70 з’яўляецца багатай крыніцай ведаў па пытаннях гістарычнай геаграфіі, генеалогіі, прававодства Беларусі і суседніх тэрыторый. У прыведзеных у кнізе дакументах сустракаюцца больш за 600 асоб, інфармацыя аб якіх узбагачае нашыя генеалагічныя даследаванні. На старонках кнігі запісаў № 70 добра асветлена дзейнасць канцылярыі ВКЛ, калі на чале яе знаходзіўся Астафі Валовіч. Храналогія і геаграфія дакументаў, сабраных у рэцэнзаваным выданні, з’яўляюцца важнымі кампанентамі гістарычных даследаванняў для гэтак званага *itinerarium* караля польскага і вялікага князя літоўскага Стэфана Баторыя ад чэрвеня 1582 да снежня 1585 г. Напрыклад, з 5 кастрычніка 1583 г. па 20 лістапада 1583 г. вялікі князь знаходзіўся ў Берасці. У снежні гэтага ж года ён удзельнічаў у паляваннях у Белавежскай пушчы, дзе былі складзены 2 дакументы: № 35 „Запіс на выдачу ліста на падкаморства ваяводства Менскага Андрэю Станкевічу” (Белавежа, 30.11.1583) і № 36 „Пацвярджальны прывілей

караля польскага і вялікага князя літоўскага Стэфана Баторыя прывілея караля Жыгімонта Аўгуста магілёўскім баярам Богушу Краскоўскаму і Дзмітру Лукінічу на 10 пустых валок зямлі ў Магілёўскай воласці на службе коннай” (Белавежа, 17.12.1583).

Агульна вядома, што кароль Стэфан Баторый меў сімпатыю да Гародні і заўсёды намагаўся як часцей яе наведваць і бываць тут як мага даўжэй. Пацвярджаюць дадзеныя меркаванні і дакументы з кнігі запісаў № 70. Толькі ў 1584 г. Стэфан Баторый знаходзіўся ў Гародні 3 разы: з 28 снежня 1583 г. да пачатку сакавіка 1584 г., ад пачатку мая да пачатку жніўня 1584 г., з 11 лістапада да 30 снежня 1584 г.

У кнізе запісаў № 70 змешчаны 11 дакументаў, якія датычацца гісторыі Падляшша: № 6 — дазвол браць бяровенне ў Белавежскай пушчы на будаўніцтва касцёла ў Бранску (9.08.1583); № 54 — прывілей Стэфана Баторыя зямліну Севярыну Жукаву на вызваленне апошняга з аплаты чыншу („до жывоту его”) з засценка Гродзішча пры пушчы Крынскай над ракой Міршопаі (20.01.1584); № 80 — пацвярджальны прывілей Стэфана Баторыя гетману і канцлеру кароннаму, галоўнаму кракаўскаму, мальборскаму, кньшынскаму і межырэцкаму старасце Яну Замойскаму на сяло Воля Крукоўская ў Гарадзенскім павеце (23.03.1584); № 109 — прывілей Стэфана Баторыя гарадзенскаму жыду Юдзе Машэвічу на дом гасцінны і на валок зямлі пры ім у сяле Вольцы на дарозе з Гародні ў Кньшын (5.05.1584); № 121 — прывілей Стэфана Баторыя мяшчанам новазаснаванага мястэчка Ліпска на кут пушчы Пярстунскай (29.05.1584); № 129 — прывілей Стэфана Баторыя двараніну Сцыпіёну Кампо і яго жонцы на сяло Востраў двара Навадворскага Гарадзенскага староства, дадзенага ў замену за затопленыя ставам землі сяла Ячнага гэта ж двара, пры ўмове нясення ваеннай службы (27.07.1584); № 139 — дазвольчы прывілей Стэфана Баторыя на перадачу Янам Батыстам Сцэцісам права на ўладанне мястэчкам Філіпава і сёламі Крывая Воля, Пераросля, Жушнева войтаства Жушнева і лясніцтва Пярстунскага Крыштафу Морштыну і яго жонцы Маргарыце Дэбуцэліс (16.11.1584). Дарэчы, раней гэтымі землямі валодаў „ротмістр пешый Аляксандр Гвагнін”, вядомы як аўтар „Хронікі Еўрапейскай Сарматыі”; № 148 — пацвярджальны прывілей Стэфана Баторыя куплі дваранінам Сцыпіёнам Кампо сямі валок зямлі пры пашні дворнай навадворскай у мешчаніна навадворскага Яна Зарэцкага (29.11.1584); № 152 — прывілей Стэфана Баторыя каралеўскаму сакратару ляснічаму пярстунскаму і навадворскаму Пятру Весялоўскаму на затрыманне „да жывата свайго” ўсіх даходаў з лясніцтва Навадворскага (20.12.1584); № 155 — прывілей Стэфана Баторыя, пацвярджаючы саступку Мікалаем Далацкім „права дажывотнага” на 4 валокі зямлі ў лясніцтве Навадворскім зямліну Гарадзенскага павета Вацлаву

Уданоўскаму і яго сыну (12.12.1584); № 171 — пацвярджальны прывілей Стэфана Баторыя прывілея караля Генрыха аб наданні Лукашу Прусіноўскаму і Мікалаю Вешанеўскаму на 10 валок зямлі Волі Астроўскай у Крынскім лясніцтве і дазваляючы ім саступіць тыя землі зямлініну Гарадзенскага павета Мацею Выбракоўскаму „правам дажывотным”, пры ўмове нясення апошнім ваеннай службы.

Традыцыйны для ўсіх беларускіх выданняў кніг Метрыкі ВКЛ даведачны апарат складаецца ў дадзенай публікацыі са спіса скарачэнняў, імяннага (619 персаналій) і геаграфічнага (387 аб’ектаў) паказальнікаў, а таксама прадметнага паказальніка-слоўніка. Укладальнік змясціў у выданні тры табліцы: № 1 — храналагічны спіс дакументаў; № 2 — фармат і змест надпісаў ярлыкоў спінкі кнігі-копіі; № 3 — суадносіны пагінацый. Пададзены таксама ілюстрацыі, сярод якіх найважнейшыя — філіграні кнігі запісаў № 70.

Геаграфічны паказальнік, на нашу думку, патрабуе ўдакладненняў і зменаў. Абсалютна немагчыма прыняць пазіцыю, што каментарыі даюцца толькі для населеных пунктаў з тэрыторыі сучаснай Беларусі, абмянаючы літоўскія, польскія, украінскія і расейскія. Калі б было інакш, то ўкладальніку не трэба было б аб’ядноўваць два розныя Бранскі (падляшскі і расейскі) у адну пазіцыю ў геаграфічным паказальніку. У дакуменце № 6 „Запіс аб выдачы прывілея кар. пол. і в.к.л. Стэфана Баторыя, дазваляючы браць бяровенне ў Белавежскай пушчы на будаўніцтва касцёла ў Бранску” гаворка вядзецца пра места Браньск на тэрыторыі Падляшша, а ў дакуменце № 104 „Прывілей кар. пол. і в.к.л. Стэфана Баторыя ваяводзе мсціслаўскаму Паўлу Пацу на староства Дзісенскае” ўзгадваецца „замак непрыяцельскі” Браньск (Маскоўскі).

Магчыма таксама ідэнтыфікаваць „манастыр городзенскі мураваны” з прадметнага паказальніка з дакумента № 137. Гэта можа быць толькі Барысаглебскі праваслаўны манастыр з мураванай царквой другой паловы XII ст. Узгаданы ў дакуменце № 139 „ротмістр пешы” Аляксандр „Кгвакгнікус” павінен быць удакладнены ў імянным паказальніку як храніст Аляксандр Гвагнін. Акрамя такіх істотных заўваг трэба дадаць пажаданне для наступных укладальнікаў метрыкі быць больш уважлівымі ў перакладах і транслітарацыі, а таксама ў напісанні геаграфічных назваў і націскаў у іх. Адзінкавыя прыклады недапрацовак у паказальніках усё ж пакідаюць жадаць лепшага ў складанні каментарыяў і паказальнікаў.

Альбіна Семянчук
(Гродна)

Вячаслаў Швед, Сяргей Данскіх, *Заходні рэгіён Беларусі ў часы напалеонаўскіх войнаў. 1805-1815 гады, Гродна 2006, 252 с. Наклад 500 асобнікаў.*

Напалеонаўская эпоха мала каго пакідае абыякавым у еўрапейскім свеце. Гэта і не дзіўна, бо менавіта ў тыя часы канчаткова Еўропа выбрала мадэрны шлях развіцця.

Два гарадзенскія гісторыкі прафесар Вячаслаў Швед і дацэнт Сяргей Данскіх звярнуліся да мала даследаванай у беларускай гістарыяграфіі тэмы — заходнебеларускія землі ў часы напалеонаўскіх войнаў 1805-1815 гг. Адразу трэба вітаць храналагічны і тэрытарыяльны падыход аўтараў. Падзеі 1812 г. — найбольш яркавыя і адметныя, аднак адным годам не можна абмяжоўвацца пры аналізе працэсаў, якія адбыліся тады на Беларусі. А выхад за межы „афіцыйнай граніцы савецкай Беларусі”, гэта значыць уключэнне тэрыторый сучаснай Польшчы альбо Літвы ў беларускі кантэкст, сведчанне гістарычнай праўды, а не штучнага „аб’ектывізму”.

У кнізе адчуваецца сапраўдны беларускі нацыянальны гістарыясофскі падыход. Гэта шырокае выкарыстоўванне крыніц з беларускіх архіваў (пераважна Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі ў Гродне), разгляд падзей і працэсаў з пазіцыі мясцовага насельніцтва, а таксама ў агульнаеўрапейскім дыскурсе (беларускасць як неадрыўная частка еўрапейскасці). Апраўдвае сабе і метадалогія рэгіянальнай гісторыі. Сёння, калі на Беларусі надалей квітнее салідны глабалісцкі падыход да тэм гістарычных даследаванняў (спадчына і працяг савецкага і марксісцкага падыходаў), па-за ўвагай застаецца гісторыя штодзённасці, ментальнасці, канкрэтных рэгіёнаў і мясцовасцей. Дадзеная праца багатая на факталагічны матэрыял, часам вельмі падрабязны: вялізная колькасць дат, прозвішчаў, населеных пунктаў і статыстычных даных.

Манаграфія гарадзенскіх гісторыкаў складаецца з 5 раздзелаў, асобнага гістарычнага агляду, уводзін і заключэння. Багата прадстаўлены спіс крыніц і спецыяльных даследаванняў, а таксама 6 дадаткаў. Асабліва цікавым і наватарскім падаецца Дадатак 6 „Сражэнні, баі і сутычкі на тэрыторыі заходняга рэгіёну Беларусі падчас вайны 1812 года”. З 27 чэрвеня па 8 снежня 1812 г. аўтары выявілі 51 вайсковую аперацыю з абодвух бакоў, з іх у 17 перамаглі напалеонаўскія войскі, у 26 — расейскія, а ў 8 выпадках вызначылася нічыя.

Сярод небагатай гістарыяграфічнай спадчыны па тэме рэцэнзаванай манаграфіі аўтары вылучаюць два накірункі: а) дваранскі (дарэвалюцыйны) да 1917 г. і б) савецкі. Першы накірунак прадстаўлены трыма працамі: Л. Саланевіча (1902 г.) і Е. Арлоўскага (1910 і 1912 гг.). Для

яго характэрна знешняе апісанне і інтэрпрэтацыя ваенных дзеянняў, сцвярджэнне аб еднасці ўсіх саслоўяў і народаў і іх аб’яднанні вакол расейскага імператара, перабольшванне ролі дваранства і цара Аляксандра I, а заходнебеларускі рэгіён разглядаецца як неадрыўная частка Расейскай імперыі, на якой адбываліся другасныя па значэнні падзеі. Вельмі трапна ахарактарызавалі аўтары савецкі накірунак: „Савецкія гісторыкі, не саромеючыся, пісалі тое ж самае і выкарыстоўвалі тыя ж факты, толькі ацэнкі давалі іншыя, звяртаючы асаблівую ўвагу на масавы гераізм насельніцтва Беларусі ў барацьбе супроць французскіх акупантаў і на сумесную вайсковую дзейнасць рускіх і беларусаў” (с. 10). Нельга абмінуць і трэці гістарыяграфічны накірунак — уласна беларускі. Шкада, што аўтары яго не вылучылі ў асобную дэфініцыю. Праўда, у ім пераважае, на жаль, краязнаўчы аспект і „штучны” сімбіёз лукашэнкаўска-ідэалагічны з нацыянальным на старонках кніг „Памяць”. Аднак сустракаюцца і навуковыя распрацоўкі Л. Несцяркука, А. Ерашэвіча і аўтараў рэцэнзаванай кнігі. І абсалютна адсутнічае аналіз польскай і сучаснай расейскай гістарыяграфіі па пытаннях пастаўленых у манаграфіі.

Хочацца звярнуць увагу на некаторыя тэрміналагічныя аспекты рэцэнзаванай кнігі. Неабходна вітаць жаданне аўтараў не выкарыстоўваць тэрмін „айчынная вайна 1812 г.” адносна падзей на беларускіх землях і адлюстравання іх у свядомасці мясцовага насельніцтва — як шляхты, так і сялянства з мяшчанствам. Абсалютна добра вытлумачаны імі на некалькіх старонках палітызаванасць і ідэалагізацыя гэтага тэрміна савецкімі гісторыкамі. Трэба згадзіцца з аўтарамі і адносна неадпаведнасці сапраўднасці тэрміна „грамадзянская вайна беларускага народу ў 1812 г.”. Аднак штучным выглядае частае ўжыванне імі „ліцьвіны=беларусы” альбо „беларусы-ліцьвіны”.

Першы раздзел кнігі: „Заходні рэгіён Беларусі ў 1805 — пачатку 1812 г.” У ім чытач даведаецца пра заходнебеларускія моманты жыцця „герояў” напалеонаўскай эпохі — французскага графа Праванскага Станіслава Ксаверыя дэ Ліля, будучага караля Людовіка XVIII, і расейцаў Міхаіла Каменскага, Дзяніса Давыдава, Надзеі Дуравай. На жаль, у рэцэнзаванай кнізе адсутнічае аналіз паступовага наступу на свядомасць мясцовага насельніцтва новых тэндэнцый, звязаных з палітычнай і сацыяльнай дзейнасцю Напалеона Банапарта. А вядома, дадзеныя навацыі паспрыялі разбурэнню старых, шмат у чым сярэднявечных уяўленняў насельніцтва Беларусі пра дзяржаву, нацыянальную свядомасць і будучыню.

Сапраўдным новым словам у айчыннай гістарыяграфіі з’яўляецца дэмаграфічны аналіз насельніцтва заходнебеларускіх тэрыторый ад 1795 г. да пачатку вайны з Напалеонам. Аўтар, С. Данскіх, робіць выс-

нову аб дэмаграфічнай стагнацыі на Гродзеншчыне ў гэты час, ставіць пытанне: а куды разбеглася беларускае мяшчанства? На негатыўныя тэндэнцыі ў дынаміцы насельніцтва аўтар адзначае неўраджаі 1805-1807 гг., ваенныя пастой і адыход пэўнай часткі жыхароў. Але найбольш значна паўплывалі рэкруцкія наборы. Гэта страшная расейская традыцыя, якая была невядомая ў Рэчы Паспалітай, і якая забірала амаль назаўсёды значную колькасць здоровага мужчынскага насельніцтва. За 1802-1811 гг. заходні рэгіён Беларусі даў расейскай арміі больш за 16 тысяч чалавек, што не дазваляла натуральным чынам аднаўляць прырост насельніцтва ў рэгіёне.

С. Данскіх адзначае, што наступным цяжкім выпрабаванем для мясцовага насельніцтва заходніх рэгіёнаў Беларусі зрабіліся вайсковыя пастой расейскіх войскаў у 1805-1812 гг. Колькасць салдат на тэрыторыі Літоўска-Гродзенскай губерні налічвала 65-70 тыс. чалавек. Менавіта ўтрыманне вялікай арміі спрычынілася да значных гаспадарчых праблем і справакавала голад. Тым больш, што расейскія войскі не цураліся гвалтоўных і прымусовых дзеянняў адносна мясцовага жыхарства. У той жа час Напалеон на памежных падпарадкаваных тэрыторыях дбаў пра добрую аплату пастаўшчыкам жыўнасці і транспартных сродкаў. Гэта выклікала ўзрост кантрабандысцкіх дзеянняў на памежных тэрыторыях. Аўтары адзначаюць, што цэнтрамі кантрабандызму зрабіліся мястэчка Крынкі і горад Драгічын на Бугу. Натуральна, што змаганне з дадзенай з’явай з боку расейскіх улад мела рэпрэсіўны характар.

Нельга не адзначыць нетрадыцыйны для савецкай і афіцыйнай беларускай гістарыяграфіі аналіз настрояў мясцовай шляхты напярэдадні вайны 1812 г. Вячаслаў Швед, аўтар падраздзела, піша, што „вайна супроць Расійскай імперыі ў некаторым сэнсе была для палякаў і літвінаў Айчыннай — толькі разгром Расіі мог вызваліць іх Радзімы і аднавіць Рэч Паспалітую” (с. 42). Галоўнай крыніцай для падобных высноў з’яўляецца паэма Адама Міцкевіча „Пан Тадэвуш”. На жаль, важны аспект для беларускага гістарычнага дыскурсу ў дадзенай кнізе прадстаўлены канстатацыйна. Дадамо са свайго боку, што гэта адна з надзённых тэм, якая чакае свайго даследчыка. У сувязі з гэтымі думкамі трэба разглядаць падраздзел пра французскую і расейскую разведку на тэрыторыі Заходняй Беларусі напярэдадні вайсковых дзеянняў 1812 г. Кідаецца ў вочы, што агентамі французскага войска з’яўляліся мясцовая шляхта (граф Плятар, Аляксандр Сапега, Франц Патоцкі, Міхаіл Сакальніцкі), каталіцкае і ўніяцкае святарства, а нават патрыятычнае сялянства і мяшчанства. Дык на расейцаў шпегавалі галоўным чынам жыды (Гірша Гальперын, А. Вінаград, Л. Зіскамавіч, З. Фрыдэнталь), адзінкавыя мясцовыя шляхцікі і прафесійныя разведчыкі. Праўда, паза ўвагай аўтараў засталася постаць Адама Чарноцкага, будучага сла-

віста Зарыяна Даленгі-Хадакоўскага, пачынальніка беларускай і расейскай археалогіі. Вядомы факты яго супрацоўніцтва з французскімі акупацыйнымі ўладамі.

Вельмі выразна аўтары характарызуюць стаўленне расейскіх эліт да сваіх маёнткаў у Гродзенскай губерні. Вядома, што Суворавы, Безбародкі, Тармасавы, Ланскія, дэ Ласі, Дзівавы і іншыя атрымалі ўласнасць на захадзе Беларусі ад Кацярыны II як узнагароды за задушэнне касцюшкаўскай інсургенцыі. Дык вось яны спяшаліся пазбавіцца сваіх маёнткаў у 1807-1812 гг. Таму абарона заходнебеларускіх зямель ад напалеонаўскай навалы не была для іх прынцыповай справай.

Другі раздзел: „Баявыя дзеянні ў чэрвені — ліпені 1812 г. у заходнім рэгіёне Беларусі”. Аўтары пераконваюць, што ідэалагічным абгрунтаваннем вайны з Расеяй для Напалеона Банапарта было адраджэнне Польскай дзяржавы. Натуральна, падобныя дэкларацыі надавалі ў вачах еўрапейцаў справядлівы характар вайны, знаходзілі шматлікіх прыхільнікаў сярод польскага, літоўскага і беларускага насельніцтва, асабліва шляхты. З кнігі даведваемся прозвішчы шэрагу генералаў напалеонаўскай арміі, якія паходзілі з Гарадзеншчыны — Сікстус Эстко, Караль Чэслаў Пакаш, Юзаф Гарэцкі, Ян Валовіч, Карл Грыгаровіч і інш. Аднак сярод мясцовай шляхты знайшліся і прыхільнікі расейскага імператара. Найбольш значныя імёны гэта Міхаіл Клеафас Агінскі і Францішак Ксаверы Друцкі-Любецкі.

Хочацца звярнуць увагу яшчэ на адзін момант з кнігі В. Шведа і С. Данскіх, пра які раней амаль не пісалася. Яшчэ ў 1810 г. нарадзіўся расейскі план умацавання Гародні, аўтарам якога быў нейкі маёр фон Кецк. Дадзены праект павінен быў цалкам змяніць аблічча горада і яго ваколліц. Павінны былі паўстаць моцная цытадэль на пагорках вакол Барыса-Глебскай царквы XII ст., знішчэнню падлягалі б каралеўскі палац (Новы замак) і каталіцкія могілкі. На шчасце па розных прычынах гэты вялізны вайсковы праект расейцамі не рэалізаваўся.

Трэці раздзел: „Заходні рэгіён Беларусі пад уладай французскага цэзара” прысвечаны пытанням арганізацыі і дзейнасці мясцовых адміністрацыйных і палітычных устаноў, падпарадкаваных французскай уладзе. У першую чаргу гэта Гродзенскі дэпартамент Вялікага Княства Літоўскага і інстытут гродзенскага губернатара. Не абышлі сваёй увагай аўтары і факта аднаўлення Напалеонам арміі Вялікага Княства Літоўскага. Насуперак савецкай гістарыяграфіі, якая абмінала пытанні ўзаемадзеяння мясцовага насельніцтва з французскімі акупантамі, гарадзенскія даследчыкі пераканаўча паказалі, што польская, літоўская і беларуская шляхта ў большасці бачыла ў французскім імператары вызваліцеля і таму адпаведна ставілася да яго асобы. Папросту ствараўся культ Напалеона. З іншага боку расейскія вайскоўцы адзначалі, што

шляхта, сяляне і жыды былі не надта прыхільнымі да так званых „вызваліцеляў” з іх боку. Асабліва, калі падчас „вызвольных аперацый” нішчыліся гарады і мястэчкі, як Кобрын у канцы ліпеня 1812 г. альбо Ваўкавыск у пачатку лістапада таго ж года. Наступная важная і маладаследаваная тэма паднятая В. Шведам і С. Данскіх гэта марадзёрства на тэрыторыі Заходняй Беларусі падчас вайны 1812 г. Яно было аднолькава страшнае як з боку французскага войска, так і расейскага. Апошнія ад пачатку вайны выкарыстоўвалі прыныцы „спаленай, вынішчанай зямлі”. Яшчэ адзін цікавы момант у рэцэнзаванай кнізе: мы не сустрэлі фактаў пра партызанскую вайну мясцовага беларускага і польскага насельніцтва супроць французаў. Затое ў тылу дзейнічалі разнастайныя злачынныя банды, якія былі вялікай пагрозай і для адміністрацыі, і для звычайных жыхароў.

Чацвёрты раздзел: „Крушэнне „напалеонаўскага міфа” складаецца з двух падраздзелаў. У першым апавядаецца пра вызваленне заходне-беларускага рэгіёна ад напалеонаўскай улады. Асабліва падрабязна аўтары апісваюць уваход расейскіх войскаў у Горадно. Другі падраздзел, аўтарства В. Шведа, прэтэндуе на найбольш рэалістычны варыянт аднаўлення ўцёкаў французскага імператара з тэрыторыі Беларусі і Літвы ў пачатку снежня 1812 г.

Пяты раздзел: „Заходні рэгіён Беларусі ў 1813-1815 г. і рэха напалеонаўскай эпапеі”. Аўтары рэцэнзаванай кнігі зноў звярнуліся да складаных і маладаследаваных тэм. У першую чаргу гэта пытанні дэмаграфічных і гаспадарчых старат на тэрыторыі Заходняй Беларусі падчас напалеонаўскай вайны. Аўтар С. Данскіх, на падставе статыстычных даных дзвюх рэвізій 1810 і 1816 г., падае лічбу каля 52 тыс. чалавек, якія загінулі падчас вайны 1812 г. Па саслоўных групам страты па Гродзенскай губерні выглядалі наступным чынам (па мужчынскім насельніцтве) каля 24 000 сяляне, 4 788 шляхта, 1 638 жыды і 1 077 мяшчане-хрысціяне. Да іх трэба дадаць 20 486 рэкрутаў. Вайна для насельніцтва Заходняй Беларусі не скончылася ў 1812 г. Высвятляецца, што яна працягвалася ў Еўропе. Дзеля гэтага зноў набіраліся рэкруты, збіраліся дадатковыя грошы і правіант. Цікава, што дзеля гэтага была створана адмысловая Гродзенская губернская выканаўчая камісія, якую ўзначаліў Францішак Ксаверы Друцкі-Любецкі. У склад камісіі ўвайшлі пераважна прадстаўнікі мясцовай шляхты і чынавенства, большасць з якіх служыла ў адміністрацыі напалеонаўскага Часовага ўрада ВКЛ. Вось такая тутэйшая спецыфіка. І нікога зараз не здзіўляе, што справаводства камісія вяла на польскай мове. Таксама і расейская адміністрацыя не моцна абвастрала свае адносіны з мясцовай шляхтай. Яшчэ ў снежні 1812 г. імператар Аляксандр I выдаў маніфест, у якім дараваў польскай, літоўскай і беларускай шляхце ўдзел у вайне на баку французаў,

але папярэджваў, што тыя, хто на працягу двух месяцаў не вернуцца дадому, будуць лічыцца злачынцамі, а іх маёмасць будзе канфіскавацца. Праз тры гады ў 1815 г. расейскі імператар амнісціраваў усіх шляхціцаў — удзельнікаў вайны на баку Напалеона. Найбольшы маёмасны цяжар канфіскацый упаў на арыстакратыю Рэчы Паспалітай: князёў Дамініка і Міхала Радзівілаў, графа Аляксандра Хадкевіча, графіню Ганну Патоцкую і іншых.

Аўтары рэцэнзаванай манаграфіі абгрунтавана даказваюць, што заходнебеларускі рэгіён падчас напалеонаўскай вайны 1812 г., насуперак традыцыям гістарыяграфіі XIX ст. і савецкай, не з’яўляўся другасным па значэнню. У баявых дзеяннях было задзейнічана каля 300 тыс. чалавек з абодвух бакоў. За шэсць месяцаў вайны расейская армія праяла чатыры наступальныя аперацыі, а французская — тры. Даволі перспектыванай выглядае выснова аўтараў аб раўнавазе польскіх і расейскіх уплываў на беларускіх землях. Польшча захавала за сабою гаспадарчы рэсурс, а Расея — палітычны. Менавіта дадзеная раўнавага, а яшчэ лепей казаць канкурэнтная барацьба за мясцовае насельніцтва, паспрыялі нараджэнню, развіццю і рэалізацыі беларускай нацыянальнай ідэі, якая выразна праявіла сябе ў другой палове XIX — пачатку XX ст.

Генадзь Семянчук
(Гродна)